

Волошина В. В.

АКСІОІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА

У статті представлено результати теоретико-емпіричного вивчення процесу розвитку аксіоідентичності майбутнього психолога в процесі його професійної підготовки у закладі вищої освіти. Обґрунтовано необхідність використання під час професійної підготовки технології формування аксіоідентичності майбутнього психолога як структурного компоненту його інтеграла професійної цінності. Аксіоідентичність майбутнього психолога як особистісне утворення характеризується інтеграцією особистісної, професійної та соціальної ідентичностей на рівні ціннісної самосвідомості особистості. Сформованість означеного конструкту, за умов усвідомлення власної системи цінностей, розуміння здібностей, бажань і спроможностей, дає змогу майбутньому психологу цілеспрямовано будувати перспективи професійного зростання, здійснювати усвідомлені й відповідальні вибори, підкріплені почуттям інтегративної цілісності, самодостатності й конкурентоспроможності.

Ключові слова: аксіоідентичність, цінності, самосвідомість, психотехнології, професійна підготовка, майбутній психолог.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Виклики сьогодення створюють запити на зміну якості основ підготовки майбутніх психологів, які були б компетентні у розумінні людини, прийнятті її індивідуальних відмінностей, встановленні нових механізмів і закономірностей розвитку як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Здійснити крок у розбудові професійної підготовки психологів сьогодні спроможні нові психологічні технології освітнього процесу, спрямовані на формування, прогнозування поведінки і корекцію психологічної організації особистості майбутнього фахівця. Вони повинні ґрунтуватися на конвергенції індивідуальних властивостей і потенційних можливостей майбутнього психолога з технологічно збудованими зовнішніми впливами, які максимально враховували б механізми й закономірності особистісного розвитку, логіку побудови навчального процесу і трансформаційні перспективи суспільства. На наше переконання, сутнісний зміст освітніх технологій, зорієнтованих на здібності, інтереси, мотиви й потенційні можливості майбутнього психолога, мають максимально наближати навчальний процес до практичного професійного середовища.

Професійна діяльність психолога передбачає надзвичайно високий рівень відповідальності фахівця за власні поведінкові дії і морально-ціннісні

позиції щодо Іншого. Особистість клієнта, яка потребує психологічної допомоги, для психолога є найвищою й незаперечною цінністю. На превеликий жаль, у наш час не вдається уникнути «фахівців», які за допомогою професії намагаються вирішити свої особисті проблеми, стверджуючись у власній «компетентності й неповторності», позбавляючись від власних комплексів шляхом знаходження подібних проблем у інших тощо. Тому аксіоідентичність як рівень розвитку особистісної, професійної й соціальної цінності майбутнього психолога має стати однією з ключових детермінант становлення фахового психолога в процесі його підготовки у закладі вищої освіти. Аксіоідентичність ми розуміємо як особистісне утворення, що є інтеграційним конструктом особистісної, професійної та соціальної ідентичностей у ціннісній самосвідомості майбутнього психолога.

Метою статті є презентація результатів емпіричного вивчення процесу розвитку аксіоідентичності майбутніх психологів у процесі їх підготовки у закладі вищої освіти.

Аналіз наукових досліджень. Почуття професійної ідентичності Л. Б. Шнейдер визначала як багаторівневий та інтегративний психологічний феномен, зумовлений розвитком рефлексії під час професійного навчання, що забезпечує цілісність, ототожнення і визначеність особистості

майбутнього психолога. За її переконанням, почуття професійної ідентичності є самореферентністю особистості, оскільки сприяє усвідомленню майбутнім психологом унікальності функціонального й екзистенційного власного «Я» у професійній діяльності, в основі становлення якого лежить інтегративна єдність самовизначення, самоорганізації та персоналізації особистості майбутнього фахівця. Оскільки профідентичність, за визначенням Л. Б. Шнейдер, тісно пов'язана з професійним вибором, прийняттям рішень, формуванням професійної реальності особистості та її ментальністю, то головною метою розвитку почуття професійної ідентичності майбутніх психологів має стати перехід від використання зовнішнього підкріплення успіхів у професійній діяльності до формування внутрішніх джерел підвищення самооцінки особистості, як засобу регулювання розвитку позитивного й адекватного самосприйняття і самооцінювання себе у майбутній професійній діяльності [4].

Д. М. Завалішина довела, що професійна ідентичність особистості розкривається в соціальних аспектах, а саме, передбачає певне групове членство, причому фактори зарахування людиною себе до тієї чи тієї професійної групи мають більшу міру значущості, аніж юридичний факт такої належності. Віднесення майбутнім фахівцем себе до представників певної професійної групи дає йому змогу засвоювати норми, цінності й традиції групи, які поступово стають регуляторами його поведінки в моменти актуалізації професійної діяльності. Іншими словами, важливим є не рівень досвідченості людини у професії, а її власне визнання належності до соціальної групи психологів, педагогів, лікарів, інженерів тощо [3].

І. В. Вачков, пояснюючи профідентичність через самовизначення, виділив чотири етапи її становлення, зокрема: 1) самовизначення в конкретній професійній ситуації, пошук психологом сенсу виконання певних професійних функцій; 2) самовизначення на конкретній професійній ділянці; 3) самовизначення у конкретній професійній спеціалізації; 4) галузеве самовизначення, обмеження проблемного поля своїх професійних інтересів, становлення суб'єкта професійної психологічної діяльності в повному сенсі цього слова [1].

Отже, професійна ідентичність майбутнього психолога передбачає визначення, конкретизацію й прийняття особистісних, професійних

і соціальних цінностей, які окреслюють фахову діяльність психолога.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що вимоги соціуму до психолога як особистості й фахівця інколи виявляються значно завищеними. Перелік компетентностей, якими мав би володіти психолог, створює образ когось подібного до «чарівника», наділеного всіма позитивними якостями людства. І студент, оволодівши лише теоретичними основами професії, не пройшовши, на початковому етапі навчання особистісної корекції, не занурившись у професійне середовище, з наявним низьким рівнем професійної ідентичності, виявляється не підготовленим до того рівня фахової відповідальності, яку отримує по завершенню процесу підготовки. Як наслідок, у подальшому, це може впливати на зниження самооцінки, погіршення психологічного здоров'я, появу тривожності та комплексів професійної неспроможності. Натомість, за нашим спостереженням, студенту-психологу з розвиненою аксіоідентичністю притаманні обгрунтований оптимізм з приводу власних потенційних успіхів у майбутньому, впевненість у своїй професійній компетентності, відкритість у професійно-комунікативних позиціях, готовність до напруженої діяльності й подальшого професійного самовдосконалення, готовність брати на себе відповідальність у проблемних професійних ситуаціях та ін. З огляду на зазначене, розвиток аксіоідентичності має розпочинатися ще на етапі оволодіння майбутнім психологом професійними компетентностями у закладі вищої освіти на основі ціннісного самовизначення й осмисленого вибору спеціалізації фахової діяльності відповідно до власних спроможностей.

Упродовж 2014–2016 років ми розробили і впровадили у процес професійної підготовки майбутніх психологів НПУ імені М. П. Драгоманова низку психотехнологій, якими було охоплено студентів від першого до шостого курсу навчання. Метою реалізації психотехнологій було формування інтеграла професійної цінності як особистісного інтегративного утворення майбутніх психологів, який за нашим переконанням є ключовою детермінантою професійної самореалізації та конкурентоспроможності майбутніх фахівців психологічної галузі. Однією з таких була технологія «Формування аксіоідентичності майбутнього психолога», результати впровадження якої дають нам змогу стверджувати, що конструювання складного особистісного утворення

аксіоідентичності як складової інтеграла професійної цінності майбутнього психолога відбувається на ґрунті посилення взаємозв'язку та синергії особистісних, професійних і соціальних цінностей трьох аксіосфер особистості. Технологія допомогла посилити професійну поінформованість майбутнього фахівця, що актуалізувало алгоритм *розуміння та пізнання*, й якісно збагатити емоційно-ціннісний, когнітивний і мотиваційно-поведінковий рівні ціннісної самосвідомості студента. Таке ускладнення змісту аксіосвідомості інтенсифікувало входження та ототожнення особистісних, професійних і соціальних цінностей із реальним професійним «Я-образом». Окреслені ідентифікаційні процеси дали змогу майбутньому фахівцеві утвердити в епіцентрі реального професійного «Я-образу» індивідуальне особистісно-смісловне утворення – особистісну ідентичність – «Я-психолог». Ускладнення змістового навантаження професійно-орієнтованих знань актуалізувало ідентифікаційні процеси, пов'язані з професійними цінностями, долучивши до епіцентру професійного «Я-образу» професійну ідентичність диференційованого характеру, як-от: «Я-консультант», «Я-тренер», «Я-соціальний психолог», «Я-політичний психолог» та ін. Загалом під час фахової підготовки відбулася активізація *дієвості* у межах спеціальності та спеціалізації, що посилило тенденції до виокремлення тих, із ким співпрацюватиме психолог у майбутній професійній діяльності. Для майбутнього психолога Інший набув образу соціальної ідентичності в системі «Я-Інший, Інший-Я».

Емпірична перевірка ефективності впровадження технології «Формування аксіоідентичності майбутнього психолога» здійснювалася за «Методикою вивчення аксіоідентичності студентів майбутніх психологів» (автори: А. А. Азбель, А. Г. Грецов, модиф. В. В. Волошиної). За результатами методики ми визначили такі рівні сформованості аксіоідентичності майбутніх психологів: невизначена аксіоідентичність, коли вибір професійних ціннісних орієнтацій і професійного шляху не зроблено, чітких уявлень про кар'єру немає, втім, особистість і не ставить перед собою таку проблему; нав'язана аксіоідентичність визначається тим, що особистість має сформовані уявлення про професійні цінності та своє професійне майбутнє, але вони нав'язані ззовні (наприклад батьками) і не є результатом самостійного вибору; мораторій (криза вибору) аксіоідентичності трапляється у тих випадках, коли

особистість усвідомлює проблему вибору професії і перебуває у процесі її вирішення, але найбільш вдалий варіант ще не визначено; сформована аксіоідентичність притаманна особистості, котра вже осмислено й самостійно визначилася зі своїми професійними планами.

Вивчаючи статуси аксіоідентичності студентів-психологів, ми констатували один із позитивних фактів, а саме: на всіх п'яти курсах професійної підготовки немає категорії респондентів, яким був би притаманний «нав'язаний» тип аксіоідентичності. На цій основі ми припускаємо, що переважна більшість досліджуваних (понад 80 %) вибір професійного майбутнього зробили самостійно (таблиця).

Таблиця. Аксіоідентичність студентів майбутніх психологів

n = 667

Курс	Статус, %			
	невизначений	нав'язаний	мораторій	сформований
1	7,69	–	58,97	33,33
2	6,78	–	57,63	35,59
3	–	–	48,97	51,02
4	–	–	44,01	56,01
5	16,67	–	25,01	50,01

Як свідчать результати проведеного дослідження (див. таблицю), на першому курсі навчання у закладі вищої освіти 58,97 % студентів-психологів перебувають у статусі «мораторію», і лише 33,33 % досліджуваним притаманний «сформований» статус аксіоідентичності. Це може вказувати на те, що на початковому етапі професійної підготовки половина студентів ще перебуває у стані професійного вибору й продовжує аналізувати можливі варіанти свого подальшого розвитку. Разом з цим, третина студентів (33,33 %) має чітке переконання і бажання бути психологами, і це було їхнє самостійне рішення.

Простежується взаємозв'язок між емоційними переживаннями щодо своєї професії та виявленими статусами аксіоідентичності досліджуваних. За нашими оцінками, на початковому етапі професійної підготовки відсоток студентів першого курсу, яким неприємно уявляти себе як практичного психолога (7,46 %), збігаються з відсотком студентів, яким притаманна «невизначена аксіоідентичність» (7,69 %). Тобто для цих досліджуваних, за їхніми відчуттями і переживаннями, ще не настав час здійснювати вибір професійного шляху, вони не мають уявлень про своє професійне майбутнє, але, навчаючись на першому курсі освітнього закладу, вже змогли

чітко визначити, що професія психолога їм не до вподоби.

На другому курсі навчання кількість студентів, котрим притаманний статус аксіоідентичності на рівні «мораторію», зберігається на рівні першого курсу, – 57,63 %. Також практично незмінною залишається кількість досліджуваних, для яких характерний статус «сформованої» аксіоідентичності. Порівняно з першим курсом він зростає лише на 2,26 %, зупинившись на показнику 35,59 % студентів-психологів. При цьому залишається незмінною кількість студентів із невизначеним статусом аксіоідентичності, а саме 6,78 % студентів. Збереження статусу невизначеності можемо пояснити наявністю студентів, для яких аксіологічна сутність професії психолога не відповідає власним потребам та переконанням, і в них залишається чітке прагнення змінити подальший напрям профосвіти. Затягування до другого курсу кризи професійного вибору, про яку свідчить статус «мораторію» у половини досліджуваних, вказує на те, що особистість не змогла визначитись щодо власних схильностей, значущості психологічних знань для власного розвитку, а також не усвідомила ціннісної сутності професії для суспільства, не заглибилась в аналіз професійних цінностей. Продовження навчання вказує на наявність певних прихованих причин, через які студент залишається у освітньому середовищі, однак не знаходить підтримки у вирішенні кризи професійного вибору, не проявляє самостійної активності й перебуває у стані очікування.

На третьому курсі, порівняно з першим, показники статусу «мораторію» знижуються на 10 %, а статус сформованості аксіоідентичності зростає на 17,69 %. Подібна ситуація зберігається і на четвертому курсі навчання досліджуваних. Статус «мораторію» зафіксовано у 44,01 %, що майже на 15 % (14,96 %) менше, ніж кількість першокурсників, які перебувають у стані кризи професійного вибору. Сформованість аксіоідентичності засвідчили 56,01 % студентів, що на 22,68 % більше порівняно з першокурсниками.

Зростання кількості студентів, яким притаманний «сформований» статус аксіоідентичності, пояснюється осмисленим вибором спеціалізації і подальшим заглибленням у професійне теоретико-прикладне середовище. Водночас збереження половини (близько 50 %) студентів, яким притаманна невизначеність, навіть після обрання спеціалізації, може вказувати на значний розрив між особистісними та професійними цінностями

майбутніх психологів. Це, своєю чергою, підтвердило для нас необхідність включення в технологію професійної підготовки студентів-психологів саме таких технік і прийомів, які б, активізуючи механізми ціннісної ідентифікації та саморегуляції, сприяли синергійності аксіосфер і професійній аксіоідентичності майбутнього фахівця.

Показовим для нас у сфері аксіоідентичності є результат тестувань студентів п'ятого курсу, які засвідчили найвищий серед усіх курсів відсоток «невизначеної» професійної ідентичності (16,67 %). За нашим аналізом, статус невизначеної аксіоідентичності мали саме ті студенти, які вступили на навчання до магістратури з іншого навчального закладу, маючи освітній ступінь «бакалавр» за іншої спеціальністю. Ці результати можуть свідчити на користь того, що процес професійної підготовки є більш ефективним за умови навчання студента у межах одного навчального закладу із одним галузевим напрямом, де зберігається чітка логіка досягнення результативності процесу оволодіння знаннями, визначеними вимогами до рівня підготовленості спеціаліста та системи його компетентностей. Якщо ж студенту доводиться змінювати напрям, навчальний заклад тощо, новий професійно-освітній простір потребує адаптованості й певної аксіологічної узгодженості.

Отже, саме технологія професійної підготовки, на наш погляд, спроможна забезпечити майбутньому психологу можливість заглиблення у професійне середовище психолога-консультанта, психолога-тренера, політичного психолога чи соціального психолога, що активізувало б механізми формування професійної ментальності особистості через ідентифікацію себе з певною професійною групою та допомогло б майбутньому фахівцеві співвіднести власні особистісні та професійні якості з особливостями та вимогами, які висувають до обраної спеціалізації. Тільки така покрокова систематизація цілей професійної підготовки (таксономія цілей, за Б. С. Блумом), в основі якої лежить послідовність рівнів засвоєння теоретико-прикладної інформації й формування фахових компетенцій, а саме, що складає сутнісний зміст психологічної технології професійного самоздійснення на основі поступеневого формування професійної аксіоідентичності відповідно до обраної спеціалізації, на нашу думку, може забезпечити ефективність оволодіння основами професійної діяльності майбутніми психологами у закладі вищої освіти.

Висновки

Ми переконані в тому, що система професійної підготовки майбутніх психологів потребує удосконалення й перегляду основних освітніх програм, з метою узгодження їхнього теоретико-практичного наповнення зі змістом спеціалізацій, що конкретизуються у системі відповідних компетенцій фахівця. Психологічні технології професійної підготовки майбутнього психолога, забезпечуючи розвиток аксиоідентичності, симультанно мають орієнтуватися на збереження його психічного здоров'я, адекватність поведінки та діяльності, адаптованість і активність у соціальних стосунках, формувати позитивне емоційне ставлення як до виконання своїх професійних обов'язків, так і до оточення, що є досить значущим для кваліфікованості й фахової конкурентоспроможності.

Теоретично обґрунтована, апробована й емпірично вивірена технологія формування професійної аксиоідентичності може стати одним із інструментів вдосконалення професійної підготовки майбутніх психологів, оскільки торкається смислотворчих джерел професійного самовизначення, зокрема особистісних, професійних та соціальних цінностей, які є структурними компонентами інтеграла професійної цінності майбутнього психолога.

Перспективи наших подальших досліджень ми вбачаємо в удосконаленні психологічних технологій і методологічному обґрунтуванні професійної підготовки у закладі вищої освіти майбутніх психологів-тренерів та політичних психологів із метою активізації механізмів розвитку структурних компонентів їхнього інтеграла професійної цінності.

Список джерел

1. Вачков И. В. Введение в профессию «психолог» / И. В. Вачков, И. Б. Гриншпунт, Н. С. Пряжников. – Москва ; Воронеж : Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та, 2003. – 464 с.
2. Волошина В. В. Аксиопсихологія професійної підготовки майбутнього психолога у вищих педагогічних закладах освіти : монографія / В. В. Волошина. – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 274 с.
3. Завалишина Д. Н. Способы идентификации человека с профессией / Д. Н. Завалишина // Психология субъекта профессиональной деятельности / под ред. А. В. Карпова. – Москва ; Ярославль : ЯрГУ, 2001. – С. 104–128.
4. Шнейдер Л. Б. Профессиональная идентичность : монография / Л. Б. Шнейдер. – Москва : МОСУ, 2001. – 272 с.

V. Voloshyna

AKSIOIDENTITY AS A DETERMINANT OF VOCATIONAL TRAINING FOR A FUTURE PSYCHOLOGIST

The article presents the results of a theoretical and empirical study of the process of development of the axiological identity of a future psychologist in the process of his/her professional training in a higher educational institution. The article substantiates the necessity to use the technology of forming the axiological identity of a future psychologist in the process of professional training as a structural component of his/her integral professional value. The axiological identity of a future psychologist is characterized by the integration of personal, professional, and social identities at the level of his/her valuable self-consciousness. The formation of this construct depends on the understanding of its own system of values, understanding of abilities, desires, and capabilities, allows the future psychologist to purposefully build prospects for professional growth, implement informed and responsible choices backed by a sense of integrative integrity, self-esteem, and self-sufficiency.

While choosing the direction of the professional activity, a student designs the axiological perspectives of his/her own professional identity, that is, it gives the dominance to the personal, professional, and social values that most closely reflect his/her personal meanings in the professional activity corresponding to preferences and promote self-realization in the future. Difficulties in the vocational education and further professional activity arise under the condition of axiological identification uncertainty, a low level of self-interest and self-understanding, external motivation to the student's professional activities, etc. Taking into account the above, we have developed and implemented in the process of professional training of students of psychology the technology of "Formation of the axiological identity of a future psychologist", whose purpose is to support future specialists in the process of becoming a personal, professional, and social value identity on the basis of the student's awareness of the value of personal "I" as a psychologist and confidence in their own desire and ability to provide psychological help to the Other.

Keywords: axiological identity, values, self-consciousness, future psychologist, professional training.